

Waar kijken we naar?

Op een mooie dag, het was 21 juni 1670, zaten de tekenaars op de Sint-Pietersberg in de buurt van Slavante en tekenden wat rond. Het moesten landschappen worden, vergezichten over de Maas richting Gronsveld. Misschien was de afspraak dat in ieder geval wat voorgrond, de Maas, de kerk en het kasteel van Gronsveld in beeld moesten komen. Aan die voorwaarden voldoen tenminste de drie volgende tekeningen.

Deze eerste is een dunne schets. We weten eigenlijk niet eens of die wel af is. Er zijn geen vlakken ingevuld, nergens wat nuance aangebracht, geen schaduwen waaraan je kunt zien dat de zon schijnt, alleen dunne lijnen getrokken met een pen en inkt en potlood. Zelfs de titel is zeer sober.

Op de voorgrond, tegen de helling, staat een gebouw, daarachter de Maas met een bootje,

daarachter het Maasdal en de heuvels naar het plateau van Margraten. Iets rechts van het midden zien we de kerktoren en daarnaast het kasteel.

Het is zo iel getekend en toch is het bijna compleet. Alle bomen staan er op, zelfs struiken en ook de weerspiegeling in het water en een enkele boerderij. Aan de lange rijen bomen kun je zien waar wegen lopen. Compleet en toch onaf, dat is de indruk die het wekt.

Aan het handschrift te zien, is de tekening van Valentijn. Kennelijk heeft hij geen reden gezien om die af te maken. Het toont een beetje de werkwijze: in het veld wordt de schets gemaakt die later thuis wordt uitwerkt. En dat is er niet van gekomen. Desondanks blijft er een prachtig beeld over van het landschap in die tijd. Het is opvallend hoe leeg de wereld was.

Waar kijken we naar?

Wat een verschil met de vorige tekening. Hier heeft Josua het landschap in volle rijkdom weergegeven, geen detail is overgeslagen. Er zitten prachtige nuances in. Kijk maar eens hoe de schaduw valt op de voorgrond in contrast met het licht net daarachter. En hoe de schaduw en de boom op de voorgrond de diepte benadrukken. De kerk en het kasteel zijn net iets dikker aangezet, zodat ze beter opvallen in de omgeving. Een arcadisch landschap op z'n best.

Er staan wat gebouwen op de voorgrond en aan de overkant van de Maas staan er ook een paar.

Het kasteel is een rechthoekige burcht met ronde hoektorens. Het was eigendom van de heren Van Bronckhorst, maar die woonden er niet.

Het valt op dat de tekenaars de rest van het dorp niet getekend hebben. De huizen en boerderijen gaan vast verscholen achter de bomen.

Gronsveld: 2021

Het kasteel ging in 1719 over in andere handen en rond 1770 raakte het vervallen. Rond 1840 was er alleen nog een ruïne en die werd gesloopt. Men bouwde een nieuw kasteel in neoclassicistische en neogotische stijl. Tegenwoordig wordt het beschouwd als een kasteelachtig landhuis. Op een paar vierkante kilometer liggen hier ook het kasteel van Eijsden, dat van Mheer, kasteel Oost in Oost Maarland, kasteel Rijkholt, kasteel

Hoogenweerth bij Gronsveld en kasteel De Burght in Heer. Het zegt iets over de rijkdom en de welvaart in deze streek.

Wie nu naar hetzelfde landschap kijkt, ziet dat het vol staat met grote loodsen. Verdozing van het landschap. Natuurlijk is er ruimte nodig voor de vooruitgang, maar hier had men wel wat zuiniger kunnen zijn op dit groene juweel.

Waar kijken we naar?

Een gesigneerde tekening van Valentijn. Het is een bestaande tekening die hij later heeft afgemaakt. 'Beschaduw't 4 januari 1713' staat eronder. Van de drie tekeningen heeft deze het meest rechter standpunt, vlakbij kasteel Lichtenberg. Linksonder zien we een stukje van de Maas. Aan de overkant liggen de kerk en het kasteel van Gronsvelt. En meer op de voorgrond, aan de oever van de Maas, staat kasteel Hoogenweerth. Vroeger werd het Houweert genoemd. Het heeft een markante toren die deel uitmaakt van de voorgevel.

Dat verbeteren of afmaken van tekeningen van vroeger deed Valentijn wel vaker. In deel 1 staan een tekening van het Vrijthof en een van Sint-Pieter. De laatste is gemaakt in 1671 en gekopieerd in 1713.

Hij was toen 63 en misschien keek hij nog eens terug op z'n leven, de avonturen en de tekeningen die hij gemaakt had. Misschien vond hij dat sommige tekeningen wel beter konden. Dat was ook ongeveer het enige waar hij nog wat aan kon veranderen, de rest lag immers verankerd in de geschiedenis. Josua was kort daarvoor overleden.

Het Maasdal: 2021

Het Maasdal is lang gebruikt als weiland voor vee en er waren boomgaarden voor vooral appels, peren en kersen.

Dat waren hoogstambomen. Voor het oogsten van het fruit waren lange ladders nodig om het fruit te plukken. Dat was riskant werk: iets te ver reiken en men verloor het evenwicht; de val was soms dodelijk maar leidde heel vaak tot ernstige verwondingen en invaliditeit.

Tegenwoordig zijn er nog steeds boomgaarden, maar bijna alleen met laagstambomen. Die zijn beter te onderhouden en veiliger tijdens de oogst.

Er staan nog wat hoogstambomen, ze worden beschermd alsof het monumenten zijn. En er worden weer nieuwe hoogstambomen geplant om het oorspronkelijke karakter van de streek terug te brengen. In het voorjaar ligt daar een lang lint van bloeiende fruitbomen. Het Maasdal in feesttenue.

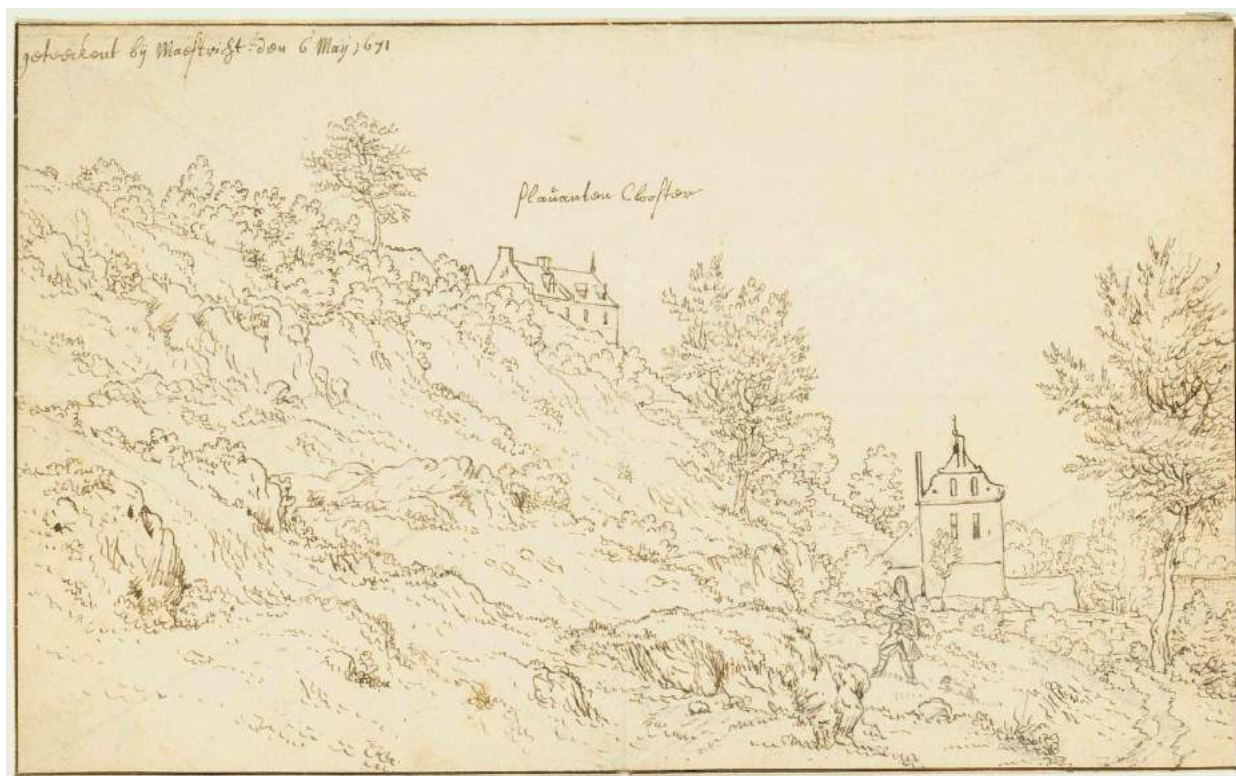
Waar kijken we naar?

Het is een terugblik en meteen de blik vooruit. We zien de Sint-Pietersberg richting Maastricht, daar waar de tekenaars de vorige tekeningen gemaakt hebben. Linksboven kasteel Lichtenberg, wat verderop het klooster van Slavante en aan de horizon de stad. Daar gaan we naar toe, stroomafwaarts. Het is een vlotte schets in pen en penseel. Valentijn maakte de tekening in 1670.

De flank van de berg is kaal, de rotsen zijn goed zichtbaar. Er loopt een weggetje onderlangs, dat

langs de huizen wat verderop gaat, een jaagpad. Vooral het grote huis aan de voet van Slavante is van belang, ik kom er bij de volgende tekeningen op terug.

Het is een fraai panorama. Het oog glijdt mooi van links naar rechts, over de heuvelrug richting de stad. En daarna nog eens langs de oever van de Maas. Twee zichtlijnen die bij de stad bij elkaar komen. Door de grijze tinten lijkt het wel een beetje op een bewolkte en een wat regenachtige dag.

Waar kijken we naar?

Slavanten Clooster staat er in de tekening. Die is gemaakt met pen en sepiabruine inkt, licht getint met grijze lood- of zilverstift. Ziet u de jager en z'n hond? De jager heeft het geweer al in de aanslag. Er loopt een pad naar boven. Iets verderop gaat een muur met een getande bovenrand van het

klooster naar beneden. Het huis onderaan de muur is hetzelfde huis als op de vorige tekening rechts van het midden. We zien een rechte pui met een krulgevel en twee horizontale waterlijsten. Aan de linkerkant zit een uitbouw met een schuin dak, rechts ligt een tuin omsloten door een muur.

Slavante: 2021

Het klooster is er niet meer, al staan er nog wel wat gebouwen, en het huis is ook verdwenen. Het moest plaatsmaken voor de aanleg van het Kanaal Luik-Maastricht en de weg naar Ternaaien. En in 1928 zou hier de ENCI gebouwd worden.

En de heuvel links is verdwenen voor de gebouwen van de ENCI. De muur is er nog en die is zichtbaar vanaf de weg. Er gaat nu een slingerweg naar Grand-Café Buitengoed Slavante. Het uitzicht is daar prachtig, zeer de moeite waard.

Waar kijken we naar?

Kijk, precies hetzelfde tafereel als de tekening op vorige pagina. Het is een kopie, gemaakt door de onbekende tekenaar die we eerder zagen. Dezelfde kadering, hetzelfde handschrift, dezelfde stijl van tekenen.

Ik heb beloofd terug te komen op het kopiëren van tekeningen en dat doe ik hier. Want we hebben geluk. Zelfs na die honderden jaren kunnen we de kopiïst nog op zijn vingers kijken om te zien hoe hij het gedaan heeft. Met hulplijnen. Ze zijn zichtbaar in de linker- en rechterbovenhoek. Heel dunne lijnen die nooit helemaal zijn uitgeveegd.

U ziet ze op de linker tekening, die diagonale, horizontale en verticale lijnen. Het vereist een scherp oog, want de lijnen zijn heel dun. Die lijnen ziet u ook in de tekening hierboven, ook heel dun. Eerst worden die lijnen met een lineaal in het origineel getrokken, daarna op het lege vel waar de kopie moet komen. De lijnen bieden houvast. Zo kan de kopiïst bepalen waar bijvoorbeeld de aanzet van de heuvel linksboven moet komen. En hoe de lijn naar rechtsonder moet kronkelen. Ook de plaats van het klooster en het huis zijn zo

nauwkeurig te bepalen. Als de grote lijnen vastliggen, kunnen daarin de details getekend worden als de ramen in de gebouwen, de plaats van bomen en struiken en zelfs de takken en de bladeren.

Het is een prima techniek die eenvoudig zelf te gebruiken is. Zelfs met een krantenfoto. Zet er zo'n raster op en doe dat ook op een vel papier. Nu gaat het tekenen een stuk gemakkelijker, omdat de lijnen houvast bieden. Een foto of tekening vergroten of verkleinen kan. Eenvoudig door het raster op het papier groter of kleiner te maken.

Onze onbekende tekenaar heeft alleen niet helemaal begrepen wat hij op het origineel zag. De spits van het huis ziet er bij hem bijna organisch uit. En de rotsen zijn lobbige en missen scherpte. Het komt door de verlooptinten. Maar de muur die van het klooster naar beneden gaat, is wel goed gedetailleerd. Een duidelijke muur gebouwd met duidelijke stenen.

Het konijn heeft het maar niet afgewacht en de jager ook niet.

Waar kijken we naar?

Het is een tekening van Josua. Zijn standpunt was op de oostelijke Maasoever in de buurt van Heugem, toen een Maasdorp, nu een wijk in de gemeente Maastricht. We zien in het midden, op de heuvel, kasteel Lichtenberg. En op de voorgrond wat huizen die langs de weg liggen. Het valt op dat ze haaks op de rivier staan. En maar een paar meter boven de Maas. Bij hoogwater kwam het water waarschijnlijk binnen, dat gebeurde bij alle

Maasdorpen. De bewoners waren het gewend. Alle mensen, levende have en spullen naar de eerste verdieping en wachten tot het voorbij was.

De tekening is erg licht van toon, in zachte tinten grijs en geen zwart. Een monochrome aquarel. De oever links is van een zeer zachte wazigheid. En Lichtenberg bestaat uit wat lichtgrijze vlakken en een lijntje. Een wat heilige middag aan het water.

De Maas: 2021

Door het kanaliseren en de aanleg van wegen en beschoeiingen is de Maas smaller geworden. Toch moeten er soms enorme hoeveelheden water afgevoerd worden, en dat door een smallere bedding. Het gevolg is vaker hoogwater en overlast. De Rijkswaterstaat heeft een bezorgde blik in de ogen, speciaal bij Maastricht. Daar zijn namelijk nog wat extra obstakels: de peilers van de Kennedybrug staan in het water, vlak voor de Sint-

Servaasbrug liggen de resten van de Romeinse brug met onder water een paar flinke bulten van de fundamenteën, de Sint-Servaasbrug zelf met z'n peilers en nauwe doorgangen, de Wilhelminabrug en de spoorbrug, beide met peilers in de Maas. Al die obstakels stuwen het water hoger op. En de vooruitzichten van de klimaatverandering met zwaardere regenval in de nabije toekomst maken de toestand alleen maar zorgwekkender.

Waar kijken we naar?

Dit vind ik wel een van de mooiste tekeningen uit deze collectie. Wat een prachtige tinten, wat een diepte en wat een detaillering. Links staat kasteel Hoogenweerth, op de heuvel natuurlijk kasteel Lichten burgh en vooraan Spreewaerts toorentje, nu bekend als Huis de Torentjes. De toren heeft een grote uivormige spits. Er loopt een

heg voorlangs met een poortje erin. De heuvel gloeit naar beneden naar de weg langs de Maas. Er zijn door hoogwater stukken oever afgekald. De tekening is niet gesigneerd. De stijl lijkt erg op die van Josua en het handschrift op dat van Valentijn. Het standpunt was hoog, vermoedelijk vanaf het eiland waar tegenwoordig de jachthavens liggen.

De Maas: 2021

Er is veel gedaan om de wispelturige en onvoorspelbare Maas te temmen. Om bij overstromingen het afkalven tegen te gaan, zijn er langs de oevers dijken en beschoeiingen in de vorm van basaltblokken aangebracht.

Verder zijn er langs de oostoever ontgrindingen geweest. De Pietersplas is er een voorbeeld van. Men heeft de oevers opzettelijk ruig gelaten waardoor de Maasbeemden ontstaan zijn. Een aaneenschakeling van natuurgebieden van Eijsden naar Maastricht. Ze dienen meteen als extra

reservoir in tijden van hoogwater. Kasteel Hoogenweerth ligt daardoor nu op een schiereiland.

Ook ten noorden van Maastricht heeft de Maas meer ruimte gekregen door de ontgrindingen. Dat project kreeg de naam Grensmaas. De deal was grind in ruil voor veiligheid. Het werk duurde van 2008 tot 2017. Het gevolg is dat de kans op grote wateroverlast zoals in 1993 en 1995 een stuk kleiner geworden is. En het leverde wilde en ruige natuurgebieden op.

Waar kijken we naar?

Deze tekening hebben we in deel 1 al gezien. Maar ik plaats hem nog eens vanwege de tekening hiernaast. En er is weer eens een mens in beeld. We weten niet of het een visser is of een veerman, iemand die spullen naar de overkant brengt. Het een hoeft het ander ook niet uit te sluiten. Vermoedelijk boomt hij met een lange stok het vaartuig naar de overzij.

Wat waren de middelen van bestaan in zo'n dorp aan de Maas? Natuurlijk landbouw en veeteelt. Maar op een veel kleinere schaal dan tegenwoordig. De opbrengst was veel geringer dan nu en kon vrij gemakkelijk mislukken door het weer. Kleine akkers die met kleine gereedschappen bewerkt werden. Paard en ploeg. Zaaïen gebeurde met de hand. De zaaier had een zak graan voor z'n buik en tijdens het lopen strooide hij het graan uit. Daar was een speciale, wat slingerende pas voor nodig om het graan regelmatig te verspreiden. Later moest er gemaaid worden. Dat gebeurde met een zeis, een lang gebogen mes aan een lange steel. De halmen vielen op de grond en een groep rapers verzamelde de halmen en bond die samen tot schoven. Die werden rechtop gezet, drie of vier tegen elkaar aan met ruimte ertussen, zodat de wind er doorheen kon; ze moesten een paar dagen

drogen. Daarna moesten de schoven op een platte wagen worden geladen om de vracht naar de boerderij te brengen. Daar moesten de graankorrels nog uit de aren worden geslagen door ze te dorsen. De halmen werden op de dorsvloer uitgespreid en met een dorsvlegel geslagen. Wat men overhield waren de lege stengels, en graan. Daar zaten nog vliesjes omheen die verwijderd moesten worden, het kaf. Dat deed men met een wan, een platte mand. Daarin deed men het graan en door dat in de wind op te gooien, werd het lichte kaf van het koren gescheiden en waaide weg. Nu kon het graan droog opgeslagen worden tot het tijd was om het te laten malen. Het stro, de lege stengels, werd opgeslagen. Het waren zeer bewerkelijke processen die dagen in beslag namen.

Tegenwoordig gaat het met een *combine*, een maai-dorsmachine. Zelfrijdende machines die via gps gestuurd worden. De balen stro komen er aan de achterkant uit, het graan wordt verzameld in een grote bak. Maar daar zijn wel heel grote akkers voor nodig en een andere opvatting over landbouw.

De kleine schaal van landbouw zou tegenwoordig niet voldoende opbrengen om de bevolking te voeden.

Waar kijken we naar?

Opnieuw een tekening van Nomen Nescio, de onbekende. Het is een kopie van de tekening op de linkerpagina. Niet helemaal nauwkeurig, maar toch aardig. De grootste eigenaardigheid is wel de oever rechts. Twee donkere uitsteeksels die niet goed duidelijk maken wat ze bedoelen.

Men kweekte ook groenten en fruit. Op kleine schaal, vooral voor eigen gebruik. Wat over was, werd op de markt verkocht. Op de Markt in Maestricht staat een standbeeld van het *Mooswief*, de groentevrouw, de boerin die haar waren op de markt verkoopt.

Ook hield men vee. Koeien, paarden, schapen, geiten, varkens, kippen, ganzen. Vooral voor het vlees, de melk en de eieren. De slacht werd vaak aan huis gedaan, maar er waren ook veemarkten in de stad. Het melken moest twee maal per dag, handmatig, met een emmer onder de koe.

De boer die geen eigen land had, pachtte dat en dat moest betaald worden. Dat kon met geld of in natura. Door het verrichten van hand-en-

spandiensten bij de eigenaar. Of er werd betaald met een deel van de opbrengst, het tiende deel bijvoorbeeld: de tienden. Daar waren verschillende vormen van: grote tienden voor graangewassen, kleine tienden voor peulvruchten en wortelen, krijtende tienden voor pasgeboren dieren, vlees- of bloedtienden voor geslacht vee. De inkomsten werden opgeslagen in een tiendschuur. Het vereiste een nauwkeurige administratie om te zorgen dat iedereen precies wist wat hij moest voldoen en om later te controleren of alles wel was voldaan.

Naast landbouw en veeteelt was er de visserij. De Maas was een prima rivier om te vissen op baarzen, snoeken, karpers, meerval, brasem, blankvoorn, barbeel, brasem, kopvoorn en sneep.

En er werd gejaagd en gestroopt. De natuur bood wilde zwijnen, herten, reeën, konijnen, hazen, duiven, fazanten, patrijzen, korhoenders, zwanen, eenden en ganzen.

En zoals gezegd, werd er in de wintermaanden geld verdiend met blokbreken.

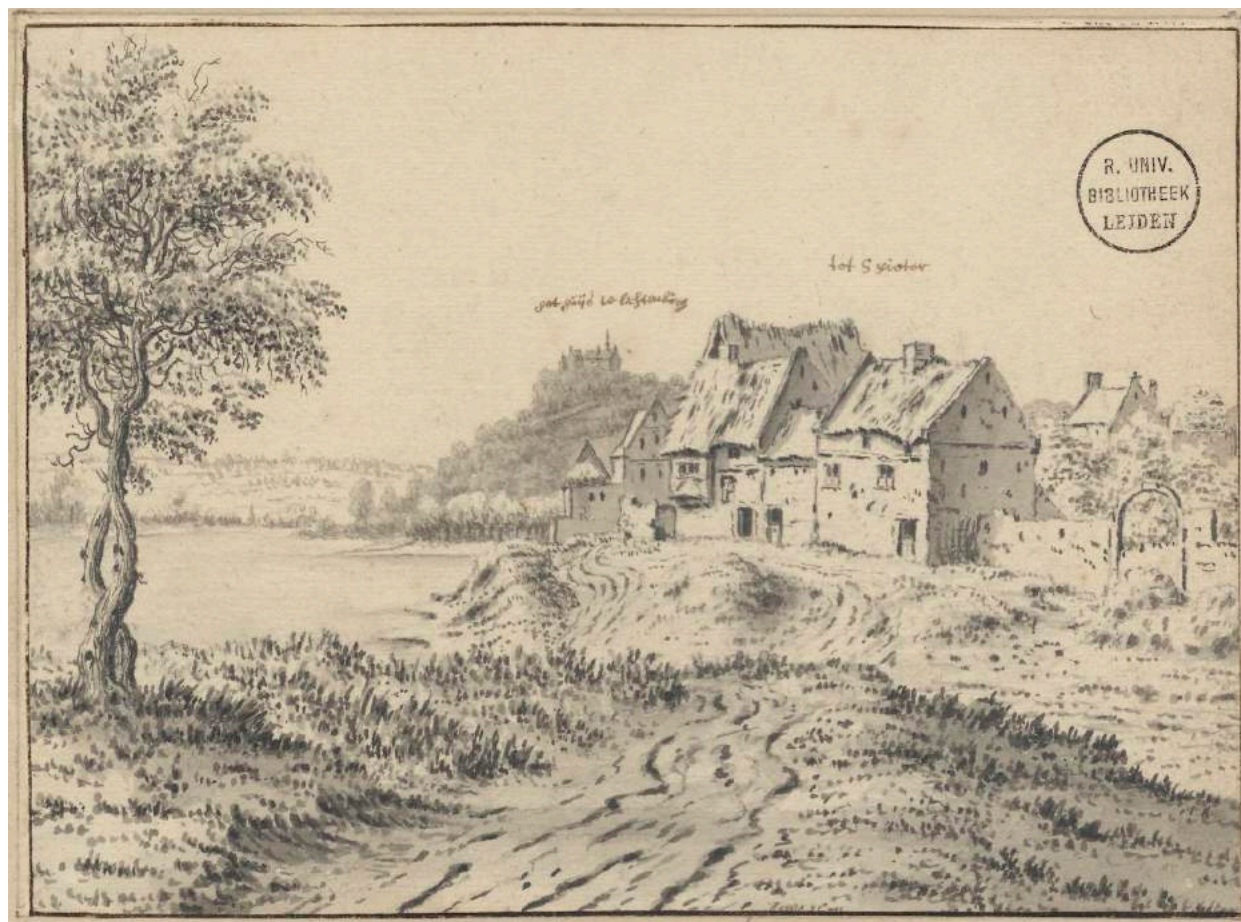

Waar kijken we naar?

Wat een heerlijk zonnig dorpsgezicht. We zien opnieuw de weg langs de Maas met in de verte kasteel Lichtenberg. En op de voorgrond een paar huizen van het dorp Sint-Pieter.

Wat een fraai en landelijk tafereel. Getekend met pen en inkt en ingekleurd met zachte tinten blauw, zachtgroen, grijs en lichtbruin. De tekening is van Josua, hij maakte die in 1670.

Waar kijken we naar?

Valentijn heeft hier in 1671 ook zitten tekenen. Zijn standpunt was wat meer naar achteren en naar rechts ten opzichte van Josua. We zien hetzelfde dorpsgezicht, al zijn wat details anders dan bij Josua's tekening.

Maar juist omdat de standpunten iets verschillen, onthullen de tekeningen dingen die anders verborgen zouden blijven. Waar hier de weg bijna naadloos overgaat in het volgende stuk, zien we bij die van Josua dat de weg doorsneden wordt door

een vrij diepe geul. Alsof daar een beek uitstroomt in de Maas. Ook zien we bij Valentijn aan het eind van de huizenrij een hoog gebouw met een zadeldak en bij Josua is dat veel lager. Alsof het intussen verder is opgebouwd. Ook is het net of Josua zat tijdens het tekenen en Valentijn stond. Er is in ieder geval verschil in hoogte. Vergelijk de nok van het hoogste huis maar eens met het kasteel Lichtenberg. En vergelijk ook de laatste huizen eens met elkaar. De twee boompjes links doen een sierlijk dansje.

Sint-Pieter: 2021

Waar Maastricht opgesloten lag binnen de stadsmuren, was Sint-Pieter door de eeuwen heen af en toe aan de wandel. Daardoor zijn Sint-Pieter Boven en Sint-Pieter Beneden ontstaan.

Sint-Pieter Beneden was van oorsprong de plek van het dorp, het lag dicht bij de stad, al sinds 1045. Door diverse oorlogen en belegeringen werd dat deel met de grond gelijk gemaakt, het lag immers in het schootsveld. En weer opgebouwd en weer

afgebroken. In 1747 werd het een stuk zuidelijker definitief opgebouwd: Sint-Pieter Boven. Sint-Pieter Beneden was leeg. Toen Maastricht z'n vestingstatus verloor, kon er in het gebied van Sint-Pieter Beneden weer gebouwd worden, het huidige Villapark. In 1920 is het dorp geannexeerd door de gemeente Maastricht.

Op de ongelooflijk mooie Ferrariskaart hiernaast zien we Sint-Pieter Boven rond 1777.

Waar kijken we naar?

Een landschapje met rivier, een boot, een weg en wat huizen. Op de achtergrond links zien we bomen. Die staan op 'het Eiland van Sint-Pieter', een eiland dat zichtbaar is op de Ferrariskaart van bladzijde 34, schuin boven de naam St. Pierre. Links stroomt de Maas, rechts is een smalle rivierarm, maar die gaat verscholen achter de huizen. Tegenwoordig ligt daar een jachthaven. Er staan drie huizen, allemaal met de lange zijde haaks op de Maas. De kopgevels hebben een paar kleine ramen. Meer voor het daglicht dan voor het uitzicht.

Het is onduidelijk wat er op de oever ligt. Het kan een boot zijn, omgekeerd zodat er geen regenwater in blijft staan, want dan zou het hout rotten. En iets verderop, achter het heuveltje, staat er nog een.

Dat dit Sint-Pieter bij Maastricht is, staat op de achterzijde van de tekening. Het handschrift van die tekst is niet van Josua of Valentijn en is later toegevoegd. We weten niet wie de tekenaar is, maar de stijl wijst sterk naar Valentijn. Het is een vlotte tekening, gemaakt met penseel en zwarte en grijze inkt.

De Maas: na 2021

Het veranderende klimaat heeft ondermeer zware regenval voor ons in petto. Zo zwaar, dat de Maas het nauwelijks verwerken kan en er vaker hoogwater en overstromingen dreigen. De vraag is hoe Maastricht en omgeving beveiligd moeten worden. Er worden nu al plannen gemaakt tot 2050.

Het doel is om te zorgen dat bij hoogwater het water minder hoog komt, waardoor er ook minder overlast of gevaar is. Meer ruimte voor de rivier waar dat kan en dijken verhogen waar dat moet. Opmerkelijk is dat er voor 1995 nauwelijks dijken langs dit deel van de Maas lagen.

Waar kijken we naar?

Waar de brede stroom der Maas, statig
zeewaarts vloeit. Het zijn de eerste regels
uit het tweede couplet van het Limburgs volkslied.

De laatste tekeningen waren gericht op het zuiden,
nu richten we de blik weer noordwaarts; we gaan
naar de stad. Maar die ligt nog ver weg. Het
standpunt is in de Maas, Valentijn heeft op het
Eiland van Sint-Pieter gestaan dat we eerder zagen.

Links zien we de huizen van Sint-Pieter. Ze liggen
langs de huidige Sint-Pietersluisweg en wat

verderop de Blekerij. Het eerste huis heeft een
trapgevel en direct daarnaast ligt de oude kerk van
Sint-Pieter, de toren heeft geen spits. Nog wat
verder, iets links van de streep door de tekening,
staat landgoed La Moeterije. We zien dat dadelijk
van dichterbij. Rechts daarvan is vaag de omwalling
van de stad zichtbaar. Rechts ligt de oever ter
hoogte van de huidige wijk Randwyck.

Een tekening van de achterzijde schijnt door. Het
bijschrift daarop luidt: 'De kerck van Meerzen
1670'. De tekeningen zijn van Valentijn.

De Maas: na 2021

Hoogwater overvalt ons niet echt, we worden van
tevoren gewaarschuwd. Door weerberichten,
berichten uit België en door het meetstation bij
Sint-Pieter. Daar wordt het aantal kubieke meters
water gemeten dat per seconde passeert. Tot 1250
m³/s code groen, tot 2000 code geel, tot 2600 code
oranje en daarboven code rood. Per code liggen er
verschillende scenario's van ingrijpen klaar. Denk
aan dijkbewaking, het afsluiten van wegen, het
aanleggen van nooddijken en -kades of evacuatie.
En men heeft maar een paar uur de tijd om
maatregelen te nemen.

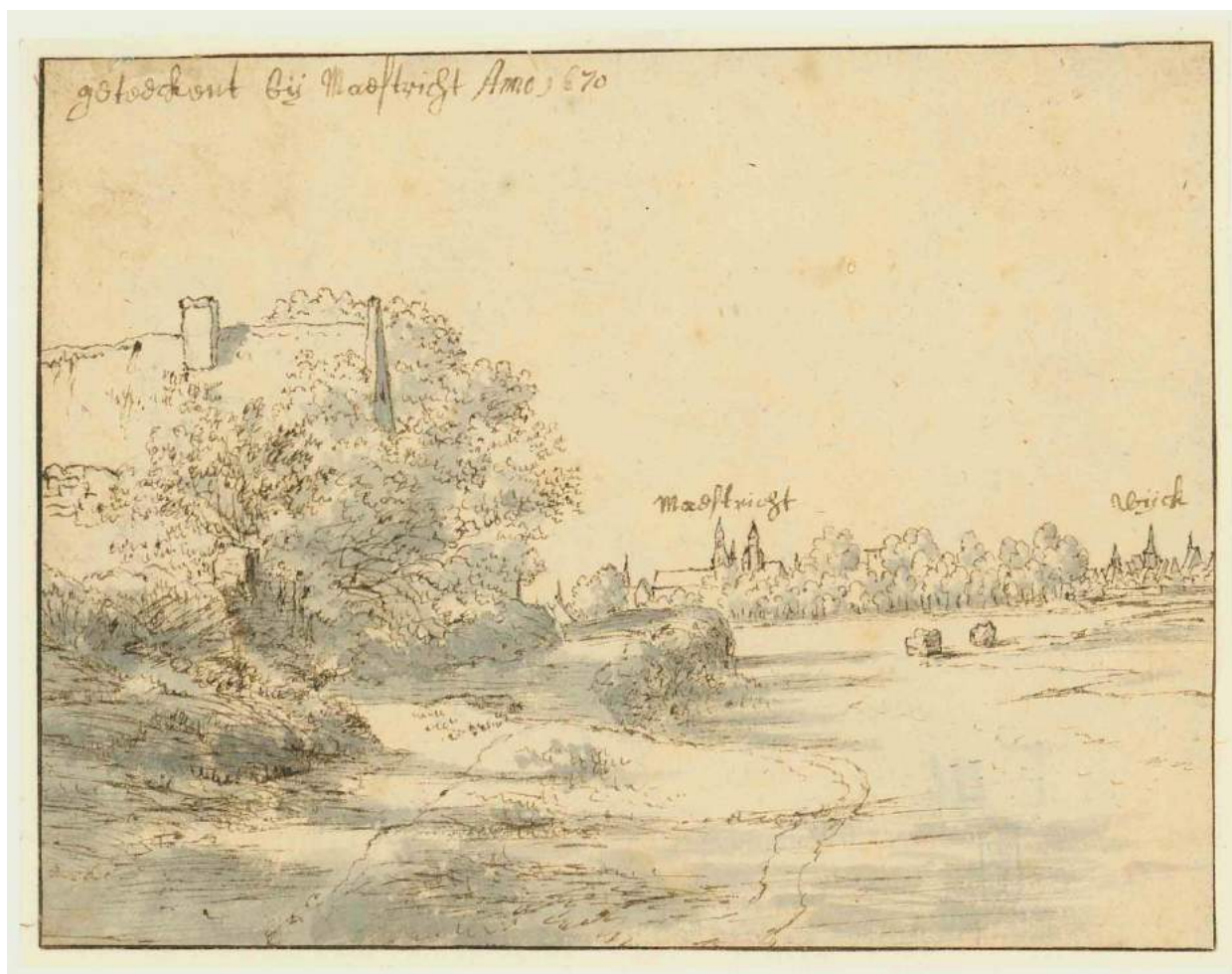
Code rood kwam ondermeer voor in 1643 (geschat
3600 m³/s), 1926 (3500 m³/s), 1993 (3120 m³/s) en
1995 (2870 m³/s). 15-16 juli 2021 was de doorvoer
3670 m³/s, code rood. De wijken Heugem en
Randwyck werden geëvacueerd. Er was in korte tijd
bijzonder veel regen gevallen, de Maas vormde een
piek. En men vreesde dat een stuw in België zou
breken. Die zou een enorme vloedgolf veroorzaken.

Waar moet aan gewerkt worden? Het gaat om het

stuk Maas tussen de grens bij Eijsden en voorbij
Itteren. Maastricht vormt daarin een flessenhals.

- Sommige stukken dijk op de oostelijke oever zijn
te laag; er moet op plaatsen 0,3 meter en op
andere wel bijna twee meter bij om dorpen en
wijken droog te houden.
- Kades in het centrum moeten verhoogd worden,
hier en daar met tijdelijke waterkeringen.
- De bedding bij de Griend moet veel breder.
- De bocht van de Franciscus Romanusweg bij de
Noorderbrug moet worden afgesneden zodat de
bedding daar breder kan worden.
- In het eiland Bosscherveld zou een stroomgeul
aangelegd kunnen worden met een drempel,
zodat die alleen werkt bij hoge waterstanden.
- Bij Borgharen en Itteren zouden aparte
stroomgeulen met drempel moeten worden
aangelegd ten oosten van de dorpen.
- De bedding in de flessenhals zou verdiept
moeten worden.

Het hele project zal zo'n 280 miljoen euro kosten.
De schade in 1993 bedroeg 254 miljoen.

Waar kijken we naar?

Links van de weg staat een huis, wat verscholen tussen bomen. Voorbij het huis draait de weg naar links en verdwijnt uit het beeld. In de verte ligt Maastricht, we zien de torens van de Sint-Nicolaaskerk en de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek. En helemaal rechts ligt Wyck. Daaronder zien we de Maas. De voorgrond is leeg, op een paar brokstukken na. Kennelijk staat het water laag, want het ziet er nogal droog uit.

De weg kronkelt en is hobbelig, nergens egaal of verhard. Glad en glibberig na regen, rul en stoffig na droogte. Bij hoog water liepen grote stukken onder. Een B-weg, niet geschikt voor doorgaand verkeer. Wie naar Luik moest, nam de Luikerweg. Die liep over de Sint-Pietersberg en over de heuvels aan de westkant van de Maas, langs Kanne, Eben-Emaël, en verder. Een tocht van zo'n 40 kilometer, te voet twee dagen reizen.

De weg naar Luik: 2021

De oude Luikerweg wordt doorsneden door de ENCI-groeve en het Albertkanaal en kan niet meer gebruikt worden.

Wie tegenwoordig vanuit Maastricht naar Luik wil, neemt de trein. Er rijdt een aftands boemeltje tussen station Maastricht en het futuristische station Liège-Guillemins. De reis duurt 33 minuten.

Met de auto kan het via de A2 die over de oostelijke oever van de Maas loopt. Of westelijk via de weg naar Tongeren en dan via de E313.

En voor toeristen is er een bootverbinding, een plezierige tocht van vier uur over de Maas. Bij Klein Ternaaien gaat de boot door een sluis met bijna 14 meter hoogteverschil.

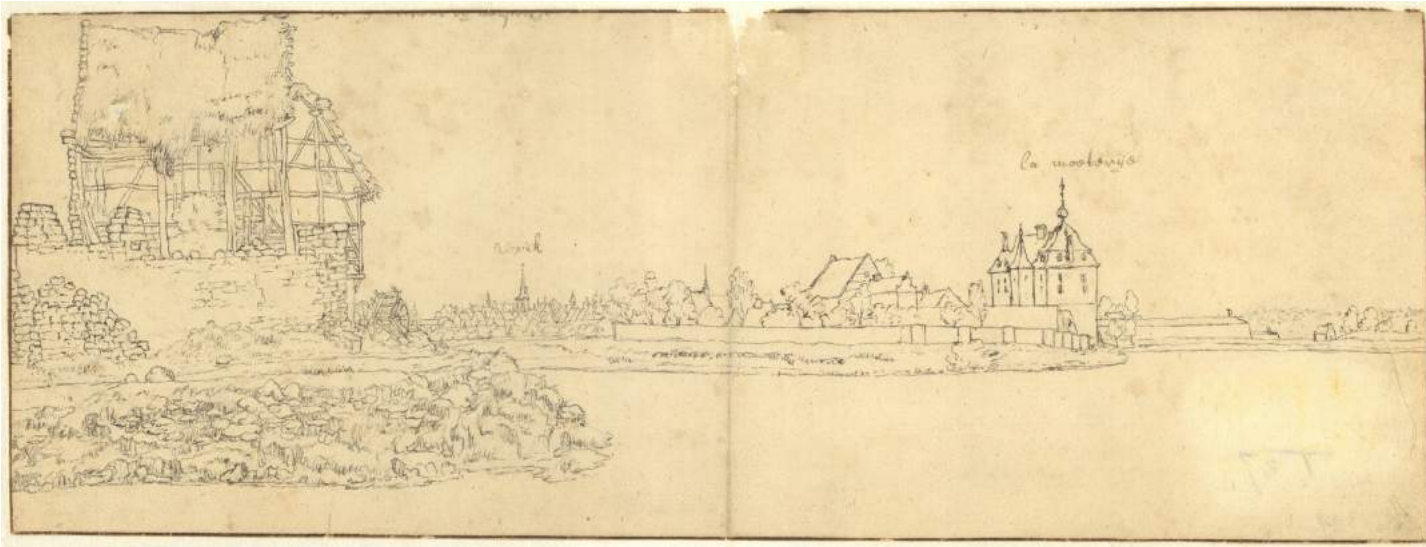
Waar kijken we naar?

Het is dezelfde weg naar Maastricht, maar nu dichter bij de stad. De lange lijnen van links naar rechts geven niet alleen de weg aan. Ze zijn ook het gevolg van de overstromingen van de Maas. We zien een afgekalfde berm.

Op de voorgrond zien we een wandelaar en een ruiter. Ze zijn later ingetekend in dunne inkt, de lijnen van de weg lopen door de figuren heen. Alsof de tekenaar het toch een beetje kaal vond. De tekening is van Valentijn, maar ik denk niet dat hij

de figuren er zelf ingetekend heeft. De kleding lijkt meer eind achttiende-, begin negentiende eeuws dan zeventiende eeuws. De hoed van de ruiter lijkt op een steek en de wandelaar draagt een broek en een pandjesjas. Ze hebben geen bagage bij zich, het zijn vermoedelijk geen reizigers.

Het is dat de naam en de torens van Maastricht op de tekening staan. Dat maakt het plaatje belangrijk. Zonder die torens had het overal kunnen zijn. Dit is in de buurt van La Moeterije. La Moeterije?

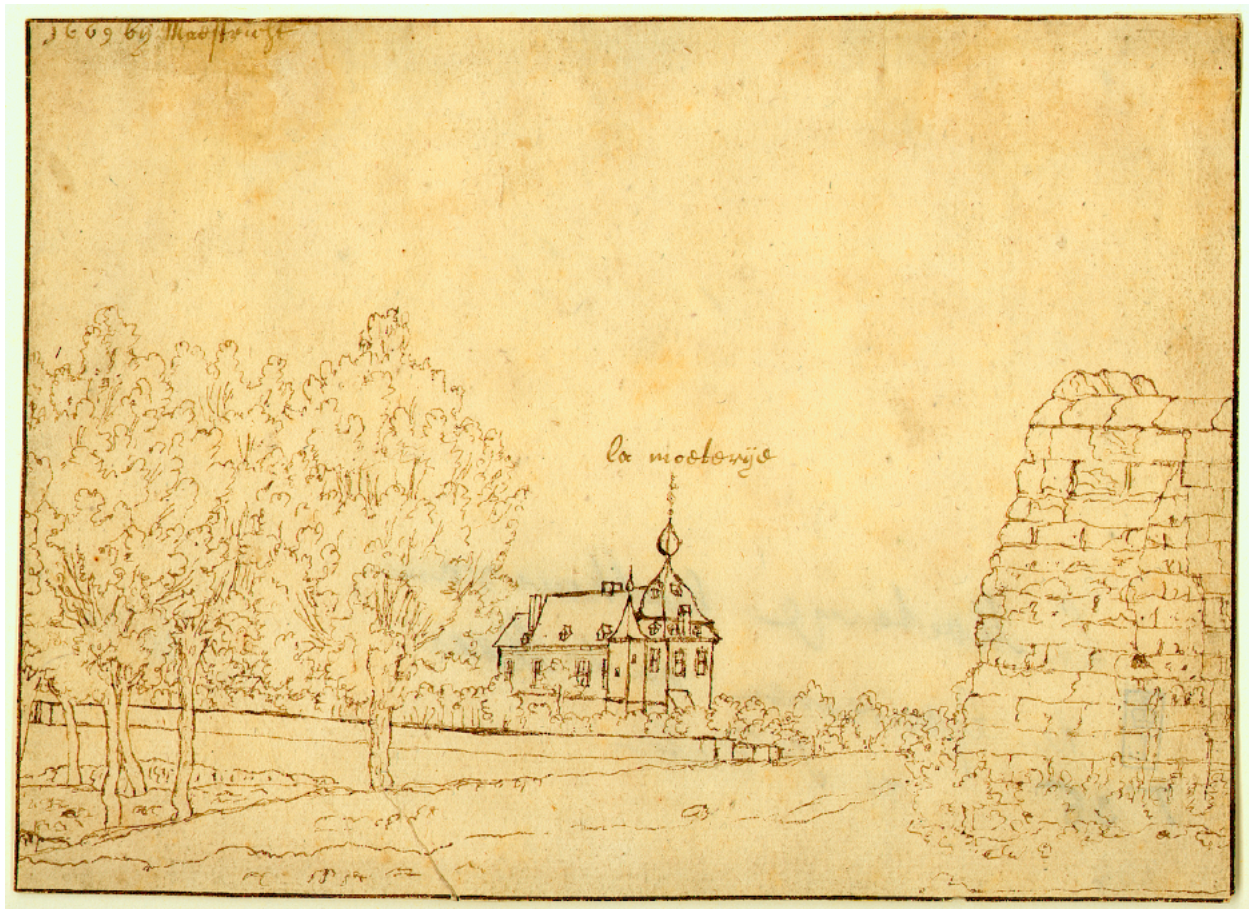

Waar kijken we naar?

La Moeterije, of La Motterie, was een buitengoed net ten zuiden van de vesting Maastricht, langs de Maas. Op onderstaande kaart van Blaeu staat het helemaal onderaan getekend als Gouverneurs Lufthuys, het lusthof van de gouverneur. Dat was Claude de Lannoy, graaf van La Motterie: een graafschap in Noord-Frankrijk. De graaf was militair gouverneur van Maastricht tussen 1616 en 1632. Het was de Spaanse periode.

De tekening lijkt van Josua. Hij heeft er een panorama van gemaakt waardoor het hele landgoed in beeld is, maar ook een ruïne links. Het is nauwelijks meer dan een stapel stenen en een staketsel van houten balken met daarop stro dat zichzelf geen dakbedekking meer durft te noemen. Aan de rechterkant staan de resten van een kar. En er loopt een weg omheen. Dan zien we Wyck en rechts een deel van de werken van Wyck.

Waar kijken we naar?

Voor deze tekening is Josua al iets verder doorgelopen naar de stad. We kijken nu achter de ruïne langs naar het landgoed. Er staat een muur omheen. Maar als we willen weten hoe het er uitzag, zullen we het moeten doen met wat tekeningen, want het buitenverblijf is in 1673 afgebroken. Het lag in het schootsveld van de Maastrichtse verdediging tijdens de Franse

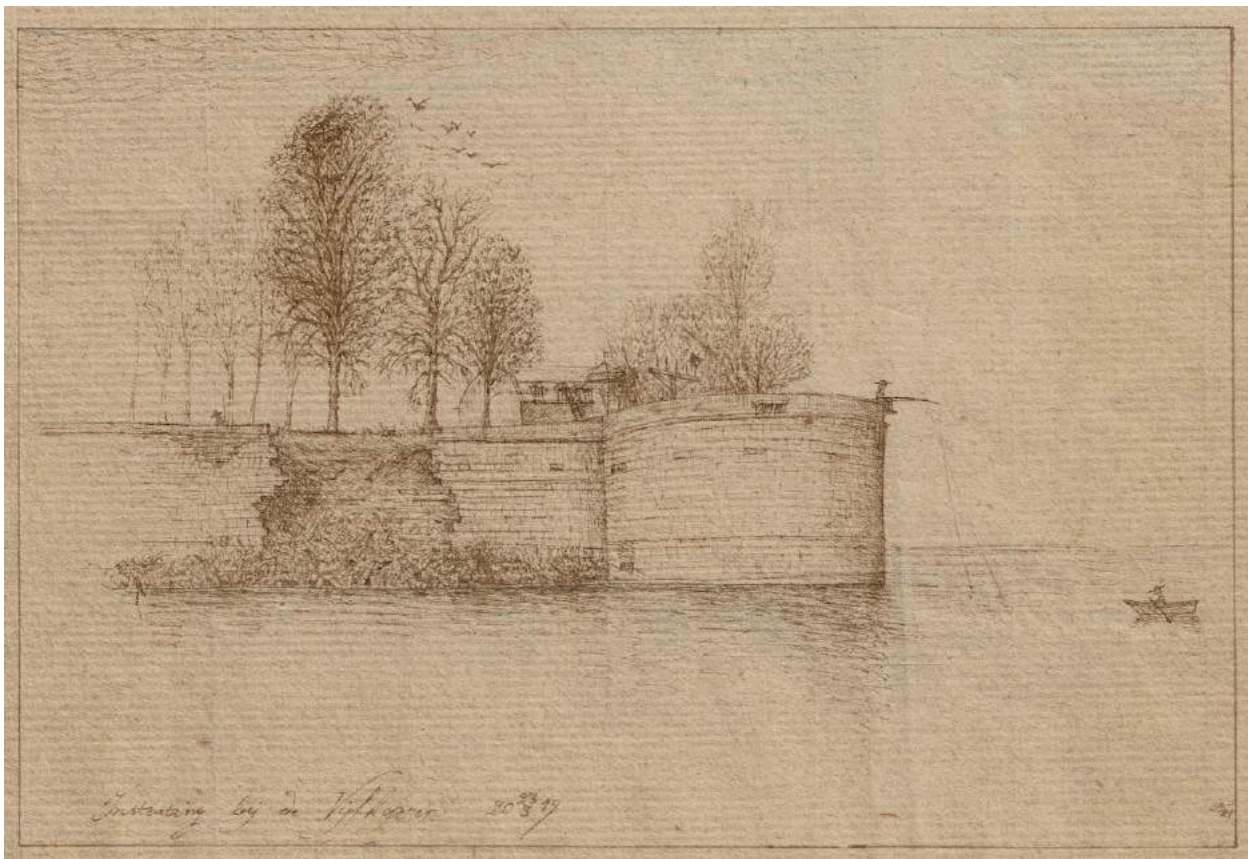
belegering door Lodewijk XIV. En natuurlijk is toen ook de ruïne afgebroken en zijn de bomen omgehakt.

We zien een gebouw met een zware toren met daarop een klokdak met een uivormige spits. Een lang gebouw en een kleinere toren zijn eraan vastgebouwd.

De Blekerij: 2021

Er waren twee blekerijen in Maastricht, een noordelijke en een zuidelijke. De noordelijke was een gebouw dat deel uitmaakt van de papierfabriek; het lag aan de Biesenweg en er werden lommen, de grondstof voor papier, op chemische wijze gebleekt. De zuidelijke blekerij was een gebied waar stoffen en kleding na het wassen gebleekt werden in de zon. Dit gebied heet de Blekerij, ook nu nog.

In dit zuidelijke gebied lag La Motterie. Het werd later opgenomen in de vestingwerken. Eind negentiende eeuw, na de ontmanteling van de vestingwerken, werd Villa Lhoëst gebouwd. En in de twintigste eeuw de Kennedybrug met de lusvormige op- en afrit en ten zuiden van de villa een complex met luxe appartementen. Dat draagt de naam La Motterie.

Waar kijken we naar?

Wat moet dat toch een imposant gezicht zijn geweest, die ongenaakbare muren rondom de stad. Zes tot negen meter hoog. Een stenen harnas met maar hier en daar een opening waardoor men naar binnen of naar buiten kon. Met massieve rondelen en dikke poorten. Een schild van veiligheid en geborgenheid en tegelijk de boodschap: kom ons niet te na, we weren ons geducht.

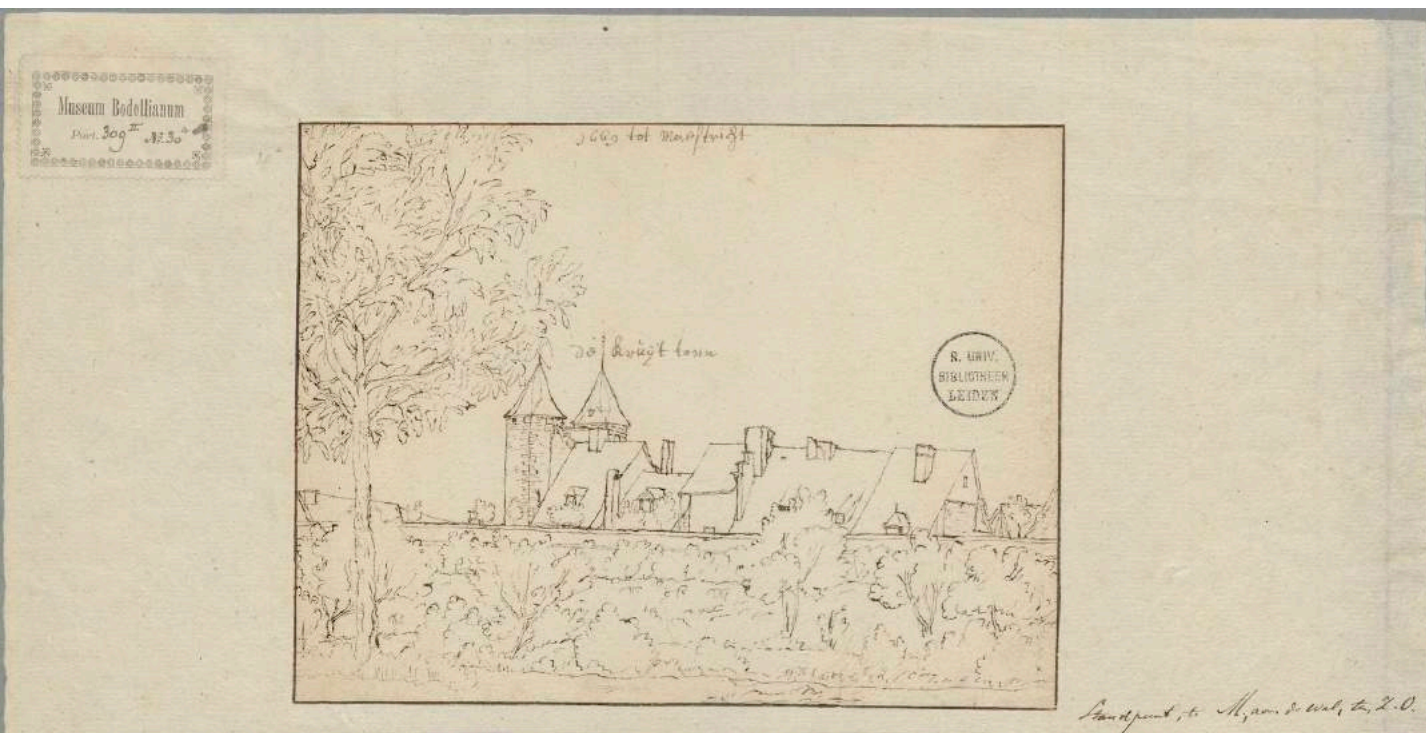
We zien de stadsmuur tussen de Poort Waerachtig en rondeel *De Vief Köp*, De Vijf Koppen. Deels ingestort op 24 maart 2019. Niet door een vijand van buitenaf met zwaar geschut en kanongebulder, maar door de sijpelende werking van water binnenin. Die zorgde voor verzakkingen. De aarden wal achter de muur drukte de stenen naar buiten en de instorting was een feit. En het is ernstiger dan het lijkt, de instorting is inmiddels groter geworden, wel vier keer zo breed. De muur en het rondeel zullen wel deels afgebroken moeten worden. Dan moet de aarden wal erachter grondig gestabiliseerd worden om meer schade en herhaling te voorkomen. En dan weer opbouwen.

De Maastrichtse dichter, schilder, beeldhouwer en taxichauffeur Maarten van den Berg schreef er in 2019 het volgende gedicht over:

ontembaar vocht de muur tegen vijand en vuur, tot zij koortsig bollend bezweek, keien als koppen liet rollen haar buik waarachtig een wortelwaterkrater bleek en vijf eeuwen opende om de tijd opnieuw te stollen

De tekening is van Paul Tieman, kunstenaar uit Maastricht. Speciaal gemaakt voor dit boek met notenbastinkt op 18de eeuws papier, hier en daar verdiept met blauwgrijs kleurpotlood

Wie heel goed kijkt, zal allerlei details vinden. Er is een ladder. Zou die van een dakdekker zijn of van een inbreker? Verder de hond, de reiger, de bewaker van de bres, de symbolische phoenix in de grote boom. De grootste vogel in de lucht is een roofvogel met een prooi. De visser op het rondeel vist met maar liefst twee hengels. De roeier in zijn bootje bekijkt de boel eens op zijn gemak. De figuurtjes hebben een grote, zeventiende eeuwse hoed op als knipoog naar de tijd waarin Klotz en De Grave werkten. Een *batteraof* (deugniet) kijkt door het schietgat naar buiten. En dan de Vijf Koppen zelf: er zit een kop op een van de vijf spiesen. Is het een echt hoofd of een studentengrap met de kop van een etalagepop? Wie zal het zeggen... Kunst mag vragen stellen, en het is aan de kijker om de antwoorden te vinden...

Waar kijken we naar?

Dit is een tekening van Valentijn. Die zit in een passe-partout, een groter vel papier om de eigenlijke tekening te beschermen. Linksboven zit een etiket van Museum Bodellianum. Er staat Port. 309^{II} N^o: 30^a. Rechtsonder staat geschreven: Standpunt, te M, aan de Wal, ten Z.O. En op de tekening zelf de stempel van de Leidse Universiteitsbibliotheek.

De tekening maakt deel uit van de Collectie Bodel Nijenhuis. Johannes Bodel Nijenhuis (1797 - 1872) was verzamelaar van atlanten en landkaarten. In Museum Bodellianum stelde hij de verzameling tentoon. Na zijn overlijden werd een groot deel van de collectie geschonken aan de Leidse Universiteitsbibliotheek. Deze tekening ook. Een medewerker daar drukte er een vette stempel op.

We zien de torens van de Helpoort en enkele huizen die aan de Helstraat liggen, tegenwoordig de Sint-Bernardusstraat. Het standpunt was tussen Onze Lieve Vrouewal en de oever van de Maas.

De Helpoort stond toen bekend als de Kruijt toren. Het is een opslagplaats geweest van buskruit dat gemaakt werd in kruitmolen De Ancker. Die lag in het gebouw er tegenover, dat nu bekend staat als Het Pesthuys. Het is nooit een pesthuis geweest, maar een watermolen met twee raderen. Het dak van de molen is helemaal links op de tekening te zien. Andere namen voor de Helpoort waren Kruittorenpoort en Poort op den Ancker.

Het huidige gebouw is van na 1733, want toen explodeerde de kruitfabriek.

Waar kijken we naar?

We maken nog even een uitstapje naar het dorp Heer aan de overkant van de Maas. Men vermoedt dat Heer het geboortedorp is van Valentijn. Mogelijk is deze tekening van hem. De titel is Anno 1670 geteeckent bij Mafricht. We zien een rij gebouwen, waarschijnlijk boerderijen, langs een beek. En er staan wat bomen.

Het dorp ligt deels op een heuvel, deels in het Maasdal. Dat deel staat bekend als Heer Onder de Kerk. Dat lage deel is broekland. In natte tijden stroomde het water van de heuvel naar dit gebied.

Het was er meestal drassig al kon er in drogere tijden vee grazen. Op oude landkaarten kan men een beek zien met de naam het Lange Water, die het water afvoerde naar de Maas. En er liep de Demert. De naam Demert zou van Keltisch oorsprong zijn en betekent donker water. Dat was gewoon helder, maar leek donker door de zwarte veenachtige bodem. De beek die we op de tekening zien, zou het Langwater of de Demert kunnen zijn. Ook ontsprong hier een stroompje met de naam 't Vloot. Kortom, het stond bekend als een moerassig gebied.

Waar kijken we naar?

En dit is de kopie van de onbekende, we herkennen de stijl inmiddels meteen.

Op de een of andere manier heb ik het idee dat deze tekeningen oefeningen waren. Voor een kunstenaar in opleiding. Die kreeg het origineel met de opdracht het binnen voorgeschreven kaders te kopiëren. Om het kijken te ontwikkelen, structuren te leren tekenen en vaardigheid te krijgen in het sturen van pen en penseel. Valentijn heeft een beek geschilderd. Er is bij hem tenminste

de suggestie van water, er zit wat weerspiegeling in. Bij deze tekenaar is het een wit vlak met onduidelijke bedoeling. En waar bij Valentijn de kale boom gewoon krom is, is die hier geknikt. Bij de andere bomen is de verhouding tussen stam en kruin een beetje zoek.

Maar ik moet niet klagen. De grote waarde is dat we een origineel hebben en er een kopie naast kunnen leggen. En het is eigenlijk ook een aardig plaatje.

Heer: 2021

In Heer Onder de Kerk liggen ondermeer de Langwaterstraat, Demertstraat en de Bronweg als herinnering aan de waterlopen. Dit deel van Heer heeft al heel lang problemen met afwatering. Er is een woonwijk gebouwd en bewoners hadden na forse buien last van water: kelders, garages en woningen die onderliepen. Men heeft onder de voortuinen een enorme buffer gebouwd die het water opvangt en langzaam afvoert naar de Maas als dat kan.

Er heeft tussen jaren zestig en negentig van de twintigste eeuw aan de Bronweg een school gelegen met de naam 't Vloot. Het was een vormingscentrum voor partieel leerplichtigen. En er was een café Ut Vloot. Maar beide zijn opgeheven. Verder heeft men onlangs aan het Plein Sint Petrus Banden verschillende gebouwen afgebroken om er een nat park met waterzinkbassin aan te leggen. Het park is klaar en heet sindsdien Park 't Vloot.

Nawoord

Na het maken van deel 1 had ik nog enkele tientallen tekeningen over. Maar er zat geen lijn in, geen rode draad die het tot een samenhangend geheel maakte. Totdat ik de tekeningen die bij elkaar hoorden, bij elkaar legde. Die van de Tongersepoort, het Jekerdal, de watermolens, de ingangen van de mergelgroeves, de vergezichten over het Maasdal, de huizen langs de Kanaaldijk, de gebouwen vlak bij Maastricht. En toen ontstond er een wandelroute.

Een wandelroute met thema's. En 'borden met uitleg' langs het pad. Eerst rondkijken, dan even lezen, nog eens rondkijken en dan weer verder. De uitleg gaat over de tekeningen zelf en de situatie in Josua's en Valentijns tijd. En hoe het in 2021 is en waarom dat zo is. Het is vaak het verschil tussen toen en nu, dat het zo interessant maakt. Want wat was de wereld toentertijd anders.

De diepte van de tijd vertroebelt. Wat verder teruggaat dan het geheugen, klontert samen in de geschiedenis. Waar die begint, is voor iedereen verschillend, het hangt immers voor een groot deel af van leeftijd. En misschien kent u nog verhalen van ouders of grootouders die wat extra diepte geven. Maar of iets nou honderd jaar geleden is, 350 jaar of nog verder teruggaat, het is ongrijpbaar geworden in de vorm van: 'Er was eens, lang, lang geleden...'

We hebben steunpunten nodig om de dingen te ordenen. Jaartallen, namen van personen en grote gebeurtenissen als ankerpunten. Verschillen in bouwstijl en mode als kenmerken. En dan nog blijft het een kunstmatig geheel van theorie.

Nee, het wordt pas echt toegankelijk als we het kunnen zien. In schilderijen of tekeningen. Momentopnames, alsof toen iemand met een camera een foto heeft gemaakt en zegt: "Kijk, zo was het". Zo'n beeld dat je meeneemt naar toen en waarin je je zo heerlijk kunt verliezen in mijmeringen. Een tijdcapsule.

Wat kunnen we daarom blij zijn dat er nog zoveel tekeningen van Josua en Valentijn zijn. Ze laten een stukje van de wereld zien die onze wereld is en toch ook weer niet. Als we weten waar de tekenaar gestaan heeft, al is het ongeveer, dan kunnen we daar zelf gaan kijken. En plotseling wordt zijn wereld wel de onze; we herkennen het.

En dan gaat de geschiedenis een beetje leven. Er ontstaat enig beeld over 'toen'. En wie nieuwsgierig genoeg is, neemt dit als startpunt om meer te ontdekken. Dat is zo boeiend dat ik het u van harte kan aanbevelen.

Want wie zijn verleden verliest, verliest de reden van zijn heden.

Beste lezer,

Ik hoop dat u genoten heeft van deze wandeling. Die was gratis. Mocht u er een donatie voor over hebben – ik zou dat zeer op prijs stellen om de kosten te dekken – dan kan dat op IBAN: NL35 SNSB 0858 4711 59 (BIC: SNSBNL2A) ten name van PJ Scheele onder vermelding van Josua in Maastricht.

Ik zou u er zeer erkentelijk voor zijn.

Peter

Geraadpleegde literatuur

R.J.G.M. van Hasselt, 'Drie tekenaars van topografische prenten in Brabant en elders: Valentijn Klotz, Josua de Grave en Constantijn Huygens jr.', in: Jaarboek [van de] Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos' [te] Roosendaal 25 (1965) 145-192. Aanwezig bij het HCL, signatuur SHC EAB 377.

M.H. [Peggy] Breitbarth-van der Stok, 'Josua de Grave, Valentijn Klotz en Barnardus Klotz', in: Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Band 68 (1969) 93-115. Aanwezig bij het HCL, signatuur SHC VAW 462.

Ad Otten, 'Valentijn Klotz of Josua de Grave', in: Gemerts Heem 1983 nr. 92-5,
<http://www.heemkundekringgemert.nl/images/gemertsheem/pdf/Gemerts%20Heem%201983-4%20Valentij%20Klotz%20of%20Josua%20de%20Grave.pdf>.

Pierre J.H. Ubachs en Ingrid M.H. Evers, 'Historische Encyclopedie Maastricht'. Zutphen 2005. Aanwezig bij het HCL, signatuur Le 938.1 UBAC (open opstelling) en bij de Stadsbibliotheek in het Centre Céramique.

J.G.J. Koreman, 'geteekent tot Maestricht'. Uitgave van de gemeente Maastricht, 1981.

Mr. W.H.G.A. Filott MPF, 'Enige Rechten en Plichten in de (Agrarische) Maatschappij in de 16de en 17de Eeuw in het Midden Limburgse Maasland'. http://www.deetere.com/ht_wf.htm.

Ontwikkelvisie Zuidelijk Maasdal, Antea Group BV, BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling, HKV Lijn in water, versie 14 december 2017,
https://www.gemeentemaastricht.nl/sites/default/files/2019-10/hoogwater%20zuidelijk%20Maasdal%20ontwikkelvisie%202050_o.pdf.

Diverse pagina's uit Wikipedia voor allerlei wetenswaardigheden.

Colofon

Alle foto's, teksten en opmaak:

Tekeningen:

Opmaak:

Lettertype:

Lettertype initiaal:

Uitgever:

Peter Scheele

Josua de Grave, Valentijn Klotz, NN, Paul Tieman

Apple Pages

Hoefler Text

Zapfino

Peter Scheele Boekenkast

<https://scheelpj.home.xs4all.nl/Site/>

Lijst van afbeeldingen

Verklaring van de afkortingen

- HCL: Historisch Centrum Limburg, Tekeningen en prenten, <https://www.historischcentrumlimburg.nl>
GAM: Gemeentearchief Maastricht, bij HCL
LGOG: Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, bij HCL
RKD: Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie/Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, te rkd.nl/nl
(...) Als de naam van de kunstenaar tussen ronde haken staat, is het auteurschap niet zeker, maar aan hem toegeschreven.

Pag. Beschrijving en herkomst

- 3 **Terug naar De Tekeningen**
- 4 **1671 tot Maeftricht de tongerse poort**, De Tongersepoort
Pen in bruin, penseel in grijs. Gedateerd 1671. Ongesigneerd (Valentijn Klotz). Privécollectie.
Plattegrond van Maastricht 1652
Ingekleurde gravure van Joan Blaeu, 1652, <https://commons.wikimedia.org>
- 6 **Te Maeftricht**, De Tongersepoort
Pen in bruin, penseel in grijs. Ongesigneerd (Valentijn Klotz). Privécollectie.
- 7 Detailkaart. <https://www.topotijdreis.nl> 1850
- 8 **Anno 1669 het huis te Aefie mont bij maeftri(cht)**, Château Neercanne
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 38].
- 9 **Anno 1669 geteekent bij Maeftricht**, Jekerdal, De lefte stuijver
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 13].
- 10 **Anno 1669 bij Maeftricht**, Jekerdal
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 51].
Satellietfoto Google Maps
- 12 **Detailkaart Watermolens aan de Jeker**. <https://www.topotijdreis.nl> 1850, bewerkt door Peter Scheele
- 14 **Anno 1670 geteekent bij Maeftricht**, aen de Moelens buiten de tongersepoort
Pen in bruin en grijs, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd
Origineel te <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/395059>, Valentijn Klotz, DP827291.jpg
- 15 **Bij de stad Maastricht 1674 juli 10**, Watermolen
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1674, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 11].
- 16 **Kaart van Belegering en Verovering Maastricht 1632**, overzichtskaart
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Maastricht_\(1632\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Maastricht_(1632))
- 17 Satellietfoto Apple Kaarten: 50.825451,5.661712
- 18 **Buiten Maestricht Ao 1670**, langs de Sint-Pietersberg richting de stad
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 54].
- 19 **geteekent den 26. Maij aan S pieters berg**, de Grote Ingang
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 26 mei ?, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 56].
- 20 **St Pieters Bergh Buiten Maastricht**, de ingang van een groeve
Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 56].
- 21 **1669 op S Pietersberg**, de ingang bij Slavante
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 61].
- 22 **Bij Maeftricht Lichten Burgh 1670**, vanuit de ingang naar Lichtenberg
Pen in bruin, penseel in grijs, detail in rood, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 76].
- 23 **Lichten Burch Ao 1670**, vanuit de ingang naar Lichtenberg
Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 55].

Pag.	Beschrijving en herkomst
24	buijten maestricht 1670 , blik over het Maasdal van Valentijn Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 39].
25	Grontsfelt 1670 6/21 by Maestricht , blik over het Maasdal van Josua Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 21 juni 1670, gesigneerd, Josua de Grave, LGOG [LGOG 45].
26	Valentinus Klotz fecit , blik over het Maasdal van Valentijn Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 4 januari 1713, gesigneerd, Valentijn Klotz, https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-T-1930-74 , Valentijn, RP-T-1930-74.jpg.
27	maeftricht , Lichtenberg, Slavante en Maastricht Pen en penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 1020].
28	geteekent bij Maeftricht den 6 Majj 1671 , bij Slavante Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 84].
29	Bij Maastricht 6 Majj Ao 1671 , bij Slavante, kopie Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 73].
30	Lichtenburg: by Maeftricht: 1670 , gezien vanuit Heugem Pen en penseel in grijs, gedateerd 1670, gesigneerd, Josua de Grave, GAM [GAM 51].
31	Buijten Maeftricht Ao 1669 , gezien vanaf bastion Randwyck Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 7].
32	Buijten Maeftricht 1670 Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 91].
33	Buijten Maeftricht , kopie Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd 1670, ongesigneerd, LGOG [LGOG 53].
34	Bij Maeftricht: 1670 , dorpsgezicht van Josua Pen in bruin, penseel in kleur, gedateerd 1670, gesigneerd, Josua de Grave, GAM [GAM 28]. Kaart van Ferraris, detailkaart 189 https://www.kbr.be/nl/kaart-van-ferraris/kaart-van-ferraris/
35	Gezicht op Sint-Pieter en Ligtenberg , dorpsgezicht van Valentijn Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), Universiteitsbibliotheek Leiden, P306_3 N 023a.
36	Zonder titel , gezicht op drie huizen Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 9].
37	Buijten Maeftricht tot St Pieter 1670 , blik vanaf de Maas op Sint-Pieter en Maastricht Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 1018B].
38	geteekent bij Maeftricht Anno 1670 , landschap zonder wandelaars Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 35].
39	geteekent bij Maeftricht Anno 1670 , landschap met wandelaars Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 59].
40	La Moeterije , panorama met ruïne, Wyck en La Moeterije Pen in bruin, ongedateerd, ongesigneerd, (Josua de Grave), LGOG [LGOG 1025]. Ingekleurde gravure van Joan Blaeu, 1652, https://commons.wikimedia.org
41	La Moeterije dichtbij Pen in bruin, ongedateerd, ongesigneerd, (Josua de Grave), LGOG [LGOG 18].
42	Instorting bij De Vijf Koppen , de ingestorte stadsmuur Pen in bruin, potlood, gedateerd 2021, gesigneerd, Paul Tieman, Privécollectie.
43	1669 tot Maeftricht , de Helpoort Pen in bruin, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), Universiteitsbibliotheek Leiden, P309_2 N 030a.
44	te Heer , dorpsgezicht met riviertje Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 23].
45	Bij Maastricht Ao 1670 , dorpsgezicht met riviertje, kopie Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 96].

Josua de Grave & Valentijn Klotz *in Maastricht*

35 tekeningen, waarvan er 27 gemaakt zijn door Josua de Grave en Valentijn Klotz. Ze waren betrokken bij het Staatse leger en waren tussen 1669 en 1671 in Maastricht. De tekeningen en schetsen laten stadsgezichten en landschappen zien. De meeste zijn gemaakt ten zuiden van de stad.

Ze beelden zeer verschillende onderwerpen uit; de samenhang zit in een wandeling. We bezoeken alle plekken waar Josua en Valentijn zijn geweest. En u krijgt uitleg bij wat er te zien is. Een leunstoelwandeling in boekvorm.

Het valt op hoe anders alles er toen uitzag. En ook hoe vertrouwd, want er is veel hetzelfde gebleven, zelfs na 350 jaar. Ik hoop dat u geniet van de beelden en de verhalen erachter.